

Τάκης Σινόπουλος, «Φίλιππος» (ΚΝΕΛ Γ΄ Λυκείου, 17)

Σημειώσεις και ερμηνευτικά σχόλια

---

1. ΤΑΚΗΣ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ (1917 - 1981)¹ – ΕΡΓΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Ένας από τους σημαντικότερους ποιητές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς. Γεννήθηκε το 1917 στην Αγουλινίτσα, χωριό της Ηλείας και μεγάλωσε στον Πύργο. Ήταν ο πρωτότοκος γιος του Γιώργη Σινόπουλου (καθηγητής φιλολογίας) και της Ρούσας-Βενέτας Σινοπούλου. Οι πρώτες ποιητικές του προσπάθειες θα αρχίσουν από πολύ νωρίς. Το καλοκαίρι του 1934 θα δημοσιεύσει του ποίημα «Προδοσία» και το διήγημα «Η εκδίκηση ενός ταπεινού» στην εφημερίδα *Νέα Ημέρα*.

Το φθινόπωρο του 1934 φεύγει για την Αθήνα για να σπουδάσει γιατρός, μετά από πιέσεις του πατέρα του. Παράλληλα δημοσιεύει ποιήματα, διηγήματα, μεταφράσεις και κριτικά σημειώματα. Το 1941 στρατεύεται ως βοηθός γιατρού. Το 1942 συλλαμβάνεται από τις ιταλικές αρχές κατοχής και φυλακίζεται, με την κατηγορία του αντιστασιακού, περνά από στρατοδικείο και αθώνεται. Το 1944 παίρνει το πτυχίο της Ιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών και το 1945 κατατάσσεται στον Στρατό ως λοχίας του Υγειονομικού. Μετά την Κατοχή, κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου, υπηρέτησε ως ανθυπίατρος. Βίωσε τη φρίκη του Εμφυλίου και οι εμπειρίες αυτές χαρακτήηκαν στη μνήμη και το ποιητικό έργο του.

Αναμφίβολα η ιατρική έπαιξε ένα ουσιαστικό ρόλο στη ποίησή μου, που άλλοτε ήταν θετικός και άλλοτε αρνητικός. Μου έδωσε μια πλούσια εμπειρία ζωής και επαφής με τους ανθρώπους που δεν θα την είχα αν ασκούσα άλλο επάγγελμα.²

Το 1951 εκδίδεται σε ιδιωτική έκδοση, το *Μεταίχμιο*, η πρώτη του ποιητική συλλογή, η οποία περιέχει ποιήματα γραμμένα την περίοδο 1944-1950. Η έκδοση προκάλεσε αίσθηση στους λογοτεχνικούς κύκλους. Ακολούθησαν οι ποιητικές συλλογές: *Άσματα* (1953), *Η γνωριμία με τον Μαξ* (1956), *Μεταίχμιο Β΄* (1957), *Ελένη* (1957), *Το άσμα της Ιωάννας και του Κωνσταντίνου* (1961), *Η ποίηση της ποίησης* (1964), *Πέτρες* (1972), *Ο Νεκρόδειπνος* (1972), *Το Χρονικό* (1975), *Συλλογή I 1951 – 1964* (1976), *Ο Χάρτης* (1977) και *Συλλογή II 1965 – 1980* (1980). Το έργο του μεταφράστηκε και δημοσιεύτηκε σε ξένα περιοδικά. (*The Charioteer*, *Arion's Dolphin*, *L' Autre*, *Spectrum*, *Literary Review*, *Poetry Wales*, *Oasis*, *Times Literary Supplement*). Ο Μίκης Θεοδωράκης μελοποίησε το ποίημά του «Ο Επιζών».

Ο ποιητής ασχολήθηκε με την κριτική, τη μετάφραση ξένων έργων, τον κινηματογράφο και τη ζωγραφική. Συμμετείχε σε Πανελλήνιες Εκθέσεις Ζωγραφικής και υπήρξε πρόεδρος της Προκριματικής Επιτροπής σε Φεστιβάλ Κινηματογράφου της Θεσσαλονίκης. Είχε τακτική εκπομπή στο ραδιόφωνο με τίτλο «Παραδοσιακή και Μοντέρνα Ποίηση». Ταξίδεψε στο Παρίσι, το Λονδίνο τη Ρώμη και γνώρισε αρκετούς ξένους και Έλληνες λογοτέχνες και ανθρώπους του

---

¹ Μιχάλης Πιερής, *Ο χώρος και τα χρόνια του Τάκη Σινόπουλου 1917 – 1981. Σχεδιάγραμμα βιο – εργογραφίας*, Ερμής 1988.

² Τάκης Σινόπουλος, *Καθημερινή*, 8/9 Οκτ. 1978.

πνεύματος. Συμμετείχε σε ποιητικές βραδιές στο Ινστιτούτο Γκαίτε και σε Φεστιβάλ Ποίησης του Cambridge.

Στις 26 Απριλίου 1981 ο Τάκης Σινόπουλος πέθανε ξαφνικά από ανακοπή καρδιάς στον Πύργο. Αυτός ο πολύπλευρος ταλαντούχος άνθρωπος άφησε πίσω του ένα πολυεπίπεδο έργο. Όπως σημειώνει ο Μ. Αναγνωστάκης,

[...] η ποίηση του Σινόπουλου προϋποθέτει άγρυπνη και τη νοητική συμμετοχή του αναγνώστη. Αποτελεί κατά κάποιο τρόπο ένα πρόβλημα προς επίλυση. Είναι ποίηση με λογική διάρθρωση, με συγκεκριμένα σύμβολα – μ' όλη την αποκλειστικότητά τους – σύμβολα, με άκρως μελετημένη αρχιτεκτονική, μπορούμε να πούμε ακόμα «με αρχή, μέση και τέλος». [...] όλο το υπάρχον συναισθηματικό υλικό του ποιητή, φιλτράρεται στο διυλιστήριο του Συνειδητού, παραδίδεται ελλειπτικό στον αναγνώστη, ασθματικό, υπονοηματικό, μολαταύτα η λογική σειρά των εννοιών δεν χάνεται και ο επίμονος αναγνώστης – αλλά που πρέπει κατ' αρχήν να είναι και επαρκώς ενημερωμένος δέκτης – τελικά είναι σε θέση χωρίς πολλές ελλείψεις και χάσματα να εισδύσει στα μυστικά ενός ιδιόρρυθμου μηχανισμού που αποτελεί την σπονδυλική στήλη που πάνω της υφαίνεται το ποίημα.³

2. Η ΕΠΟΧΗ

«Αν θέλαμε να δούμε το πρόσωπο της εποχής μας, να ψαύσουμε τα προβλήματά της, να ακούσουμε τη φωνή της, όλα αυτά θα τα βρίσκαμε στη νεώτατη ποίηση.»⁴

Τα καλλιτεχνικά ρεύματα που καθόρισαν το ποιητικό σκηνικό τη δεκαετία του '50 είναι αυτά του μοντερνισμού⁵ και του υπερρεαλισμού⁶. Ο Τάκης Σινόπουλος μύηθηκε στις τεχνικές του μοντερνισμού και μελέτησε εκπροσώπους του ρεύματος. Υπήρξε επιφυλακτικός απέναντι στον υπερρεαλισμό και την αυτόματη γραφή, παρόλα αυτά, το νέο καλλιτεχνικό ρεύμα τον βοήθησε να ξελιχθεί και να ξεπεράσει δυσκολίες στην ποιητική έκφραση:

Στο ποιητικό όραμα του μοντερνισμού ο Σινόπουλος δόθηκε δίχως επιφυλάξεις, γοητευμένος από τις δυνατότητες που του πρόσφερε για νέους τρόπους εκφραστικής συμπεριφοράς, αλλά και κοσμοθεωρητικής στάσης απέναντι στον νέο κόσμο που γεννιούνταν πίσω από τα συντρίμια των δύο μεγάλων πολέμων που είχαν εξουθενώσει ηθικά και υλικά την ανθρωπότητα. Κατόρθωσε πάντως να

³ Μανώλης Αναγνωστάκης, «Τάκη Σινόπουλου: Η Νύχτα και η Αντίστιξη», *Εποπτεία* 51, (Νοέμβριος 1980) 865.

⁴ Βασίλης Νησιώτης [=Πάνος Κ. Θασίτης], «Α. Καραντώνη, Εισαγωγή στη νεώτερη ποίηση», *Νέα Πορεία* 41/41, (Ιούλ. – Αύγ. 1958) 248.

⁵ Ι. Παρίσης – Ν. Παρίσης, *Λεξικό Λογοτεχνικών όρων*, Αθήνα, ΟΕΔΒ, 1999, 113. (ebooks.edu.gr)

⁶ «Ελληνικός Υπερρεαλισμός», *Επτά Ημέρες*, 7/7/2002.

μην παραμείνει κάτω από τη βαριά σκιά των μεγάλων του ευρωπαϊκού και ελληνικού μοντερνισμού, αλλά, ξεπερνώντας μια πρώτη περίοδο συνειδητής μαθητείας, να δώσει το στίγμα μιας προσωπικής μοντέρνας νεωτερικής φωνής. Από την άλλη, του υπερρεαλισμού το απόλυτο σάρωμα κάθε παραδοσιακής αξίας στην τέχνη σαν να το φοβήθηκε. Όμως στάθηκε αρκετά πανούργος (ως τεχνίτης) ώστε να απορροφήσει πλείστα όσα στοιχεία του φαίνονταν αναγκαία για να ξεπεράσει κάποιες από τις ουσιαστικές εκφραστικές δυσκολίες του. Στον Σεφέρη υποτάχτηκε, μα στάθηκε ικανός, με συνθέσεις όπως ο Νεκρόδειπνος και το Χρονικό, να τον κυριέψει και σε ορισμένα σημεία να τον υπερβεί.⁷

Ποιητές της Γενιάς του '30, όπως ο Σεφέρης, ο Σικελιανός, ο Ελύτης αλλά και εκπρόσωποι της Πρώτης Μεταπολεμικής Γενιάς, όπως ο Αναγνωστάκης, ο Σαχτούρης, ο Σινόπουλος, μπόλιασαν το ποιητικό τους έργο με την πικρή γεύση που τους άφησε η εμπειρία του Πολέμου και του Εμφυλίου. Μια γενιά ποιητών που εξαναγκάστηκε από την ένταση της εποχής και των βιωμάτων, να μεταφέρει στο ποιητικό έργο ήχους, εικόνες, ονόματα και συναισθήματα παρμένα από την ιστορία και τον μύθο, εκφράζοντας έτσι το ατομικό και συνάμα το συλλογικό. Η βία και ο θάνατος εισβάλλουν στον ποιητικό λόγο και η εφιαλτική εποχή συνήθως δεν κατονομάζεται αλλά συντίθεται από τις εικόνες που παραδίδουν τα ποιήματα.

Το ποίημα «Φίλιππος» ανήκει σε αυτή την ταραγμένη περίοδο 1949-1955 και έχει ενδιαφέρον να διαβάσουμε τα λόγια του ίδιου του ποιητή. Σε συνέντευξη που έδωσε ο ίδιος στην ΕΡΤ στις 15/5/1979, απαντώντας στο ερώτημα ποια ήταν η πνευματική κατάσταση όταν εμφανίστηκε στα γράμματα, έκανε ιδιαίτερη αναφορά στα ιστορικά δρώμενα της περιόδου και στην επίδραση που άσκησαν αυτά στη γενιά του:

Στο διάστημα αυτό είχαν εμφανιστεί τα καινούργια ρεύματα της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς. Καινούργιες τοποθετήσεις, καινούργιες σκέψεις, καινούργιες απόψεις και θα έλεγα μια καινούργια γραφή χωρίς να παραγνωρίζω βέβαια την επίδραση που είχε υποστεί η γενιά η δικιά μας από την παλαιότερη γενιά. Αλλά βασικά πιστεύω, ότι η γενιά η δικιά μας προσπαθούσε να εκφράσει κάτι πολύ διαφορετικό που στηριζόταν σε μια αμεσότερη επαφή με τα προβλήματα του τόπου μας, αλλά και με τα γενικότερα ανθρώπινα προβλήματα. Άλλωστε μη ξεχνάτε ότι η δεκαετία '40-'50 ή το '39-'50 κατά κάποιο τρόπο, ήταν από τις φοβερότερες δεκαετίες που έχει περάσει ο ελληνοισμός και περιπτόν να σας υπομνήσω βέβαια τον πόλεμο με τους Ιταλούς, Γερμανούς, την κατοχή την ιταλική, την γερμανική και την βουλγάρικη. Το κίνημα του '44, τον ανταρτοπόλεμο, δηλαδή την αντίσταση κατά των Γερμανών, τη συμφωνία της Βάρκιζας και μετά, ένα-δύο χρόνια αργότερα, την κήρυξη του δεύτερου αντάρτικου που στράφηκε κατά

---

⁷ Μιχάλης Πιερχής, «Ένας “επικίνδυνος” ποιητής. Ριψοκίνδυνη εισαγωγή στην ποίηση του Σινόπουλου» [εισήγηση που εκφωνήθηκε στο Αφιέρωμα στον Τάκη Σινόπουλο (1917 - 1981) που διοργανώθηκε από το Πανεπιστήμιο Κύπρου: 19/6/2017, η εισαγωγή είναι υπό δημοσίευση στο περιοδικό *Οροπέδιο*]. Ευχαριστώ τον κ. Πιερχή για την παραχώρηση του πιο πάνω παραθέματος από την εν λόγω εισήγηση.

των ίδιων των Ελλήνων, δηλαδή τον εμφύλιο πόλεμο. Λίγο πολύ όλοι οι άνθρωποι πήρανε μέρος σε αυτή θα έλεγα την ιδεολογική, πολιτική κοσμογονία, σ' αυτή την τρομακτική σύγκρουση που είχε τρομακτικά αποτελέσματα για την Ελλάδα και οι εμπειρίες που αποκομίσαμε ιδίως οι ποιητές και οι συγγραφείς γενικότερα, αλλά ιδίως οι ποιητές, έφερε και αυτή την καινούργια γραφή και τα καινούργια μηνύματα μέσα στην ποίησή τους.⁸

Τα τόσο συνταρακτικά ιστορικά γεγονότα είναι αυτά που διαμόρφωσαν και την ποιητική γραφή της Πρώτης Μεταπολεμικής Γενιάς. Ελεύθερος στίχος, έλλειψη μέτρου και ομοιοκαταληξίας, πεζός λόγος, λιτή γλώσσα, η κυριαρχία της εικόνας, αμφισημία και πολυσημία, ελλειπτικές προτάσεις, ελλειπτική στίξη, άλογη αλληλουχία νοημάτων, σκοτεινότητα- χαρακτηριστικά που ορίζουν τη νεότερη ποίηση και ανταποκρίνονται στο κλίμα που είχε διαμορφώσει η ιστορική πραγματικότητα. Η απογοήτευση, ο φόβος, η ματαιότητα, το σκοτάδι, τα ρημαγμένα οράματα, η δικαίωση του αγώνα που δεν ήρθε, το αίμα που σπαταλήθηκε, η μοναξιά, αποτελούν τα συστατικά που οδήγησαν στην ρήξη με την παραδοσιακή μορφή. Όλα αυτά, δεν μπορούν να χωρέσουν μέσα σε ισοσύλλαβους στίχους, ομοιοκαταληξίες και φόρμες. Η παραφωνία της εποχής αναζητά νέους ποιητικούς τρόπους. Και αλλού υπογραμμίζει:

Τα χρόνια του 1949-1955 είναι τα χρόνια του λεγόμενου «ψυχρού πολέμου» και για εμάς τα χρόνια της αγωνίας, του άγχους, του φόβου, του πανικού μπροστά σε ένα καινούριο πόλεμο που δεν ήξερες πότε θα ξεσπάσει πάνω στο κεφάλι σου. Εκείνο που ξέραμε εμείς, η πρώτη μεταπολεμική γενιά, όσοι επιζήσανε, η σακατεμένη, η στραπατσαρισμένη, η δολοφονημένη γενιά, ή αν θέλεις, η υβρισμένη και προπηλακισμένη από πάνω γενιά. Ναι, εκείνο που ξέραμε και δεν θέλαμε να 'ρθει, είναι να ξαναδούμε και να ξαναπληρώσουμε έναν άλλο τέτοιο πόλεμο.⁹

Αυτά τα συναισθήματα, οι ανησυχίες και οι σκέψεις εντοπίζονται στα ποιήματα του Σινόπουλου. Και πίσω από αυτά κρύβεται ένα συναίσθημα ενοχής, η ενοχή όσων επέζησαν. «Ο Επιζών» είναι ο ίδιος ο Σινόπουλος, ολάκερη η γενιά του. Πρόκειται για ένα άνθρωπο που σώθηκε από την τρικυμία και τον πνιγμό. Δεν απουσίαζε από τα δύσκολα χρόνια, ήταν παρών, τα βίωσε.¹⁰ οι εμπειρίες και η μνήμη του, τον καθιστούν μάρτυρα («θρηνώ και υπάρχω μάρτυρας[...] εγώ μονάχος ο επιζών/ ο μάρτυρας εγώ/ τη νύχτα τούτη μαρτυρώ/ που κατεβαίνει»)¹¹ Το ποιητικό υποκείμενο δεν χαρακτηρίζεται από ηρωικό πνεύμα, αλλά νιώθει την ανάγκη να καταθέσει τη μαρτυρία του και ίσως έτσι να απαλύνει τον πόνο και την ένταση. Παράλληλα, νιώθει ότι έχει υποχρέωση να καταθέσει τη δική του αλήθεια και να κρατήσει ζωντανούς όσους άδικα χάθηκαν από τη ζωή και διαγράφηκαν από τις σελίδες της Ιστορίας. Για τον ποιητή η Μνήμη ισούται με Ζωή, ενώ η Λήθη με Θάνατο. Η τραυματική εμπειρία ενός

⁸ Πολύκαρπος Πολυκάρπου (επιμ.), *Μνήμη Τάκη Σινόπουλου. Τρεις διαλέξεις και μια συνέντευξη*, Νέα Ιωνία, Δημοτική Βιβλιοθήκη Νέας Ιωνίας, Γενάρης 1983.

⁹ *Τάκης Σινόπουλος, Η Λέξη 9* (Νοεμ. 1981), 726.

¹⁰ Ο.π.

¹¹ Τ. Σινόπουλος, «Ο Επιζών», *Συλλογή 1, 1951-1964*, Αθήνα, Ερμής, 1976, 194.

επιζώντα, τον οποίο βαραίνει η ευθύνη του αυτόπτη μάρτυρα και η ανάγκη να καταγράψει με τρόπο ποιητικό τη δική του αλήθεια. Ένας ποιητής-χρονικογράφος.¹²

Να τονίσουμε ότι δεν πρόκειται για έναν στρατευμένο ποιητή, υποταγμένο σε κάποια πολιτική ιδεολογία, αλλά για ένα ποιητή-χρονικογράφο, στιγματισμένο από τις εμπειρίες και την εποχή του, που θέλει να καταθέσει την αλήθεια του και έτσι να τιμήσει τους νεκρούς του, νεκρούς που κουβαλά μέσα στην ποίησή και την ψυχή του.¹³

Εάν λοιπόν θέλουμε να προσεγγίσουμε την ποίηση του Τάκη Σινόπουλου, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο γράφτηκε.

*Ένα έργο προσδιορίζει μιάν εποχή, προσδιορίζεται από την εποχή του.*¹⁴

3. Η ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ

«Είναι περίεργο, το κατάλαβα κάπως αργά πως έχω μπλέξει άσκημα με την ιστορία, δηλαδή με την ιστορία της εποχής μας (μου)».

Τάκης Σινόπουλος¹⁵

Όταν ο καλλιτέχνης είναι αυτόπτης μάρτυρας των ιστορικών γεγονότων και όταν η ιστορία επιλέγει να ψεύδεται, τότε το έργο, ποίημα, πίνακας, γλυπτό, ή όποια καλλιτεχνική έκφραση, αναλαμβάνει τον ρόλο να αποδώσει την αλήθεια με αντικειμενικό τρόπο. «Αυτό το τερατώδες ψέμα, το έχει η ποίηση, γενικότερα η αληθινή τέχνη της εποχής μας, καταγγέλλει και υπονομεύει με τα δικά της μέσα, σύνεργα και τρόπους».¹⁶ Η ποίηση λειτουργεί ως βάλασμο για τις παραγμένες ψυχές των ποιητών, καταφύγιο και χώρος εξιλέωσης.

Σπουδαία έργα τέχνης έχουν αναλάβει αυτόν τον παρεμβατικό ρόλο, όπως ο πίνακας του Pablo Picasso *Guernica*. Ανάλογος είναι και ο τρόπος που τοποθετείται απέναντι στην ιστορία ο Τάκης Σινόπουλος. Η ποίησή του με κορυφαία δημιουργία, σύμφωνα με τον Μιχάλη Πιερή, το έργο «Νεκρόδειπνος», αποτελεί μία προσπάθεια να τιμήσει όλους τους αφανείς ήρωες, τα ονόματα όλα εκείνα τα οποία δεν θα εξυμνήσει ποτέ η Ιστορία, τον Φίλιππο, τον Κωνσταντίνο, την Ιωάννα, τον Κίμωννα, τον Μπίλια, τη Λάουρα, ...τους Ελπήνορες του κόσμου. Νιώθει την ανάγκη να καταγράψει με τη δική του γλώσσα, τον εφιάλτη όπως ο ίδιος τον έζησε.

Σε όλες πλέον τις μεταπολεμικές ποιητικές του συνθέσεις και συλλογές [...] βασικό στοιχείο [...] είναι η οδυνηρή προσπάθεια να παρέμβει ποιητικά, δηλαδή γυμνά και δραστικά ανάμεσα στους

¹² Μιχάλης Πιερής, *Ο ποιητής – χρονικογράφος. Μεταμορφώσεις του αφηγητή στον Νεκρόδειπνο του Τάκη Σινόπουλου*, Αθήνα, Ερμής 1988, 19.

¹³ Παναγιώτης Νικολαΐδης, «Ο ποιητής, γιατρός Τάκης Σινόπουλος. Μια ποιητική του μεταιχμίου» [εισήγηση που εκφωνήθηκε στο Αφιέρωμα στον Τάκη Σινόπουλο (1917 - 1981), που διοργανώθηκε από το Πανεπιστήμιο Κύπρου 19/6/2017, υπό δημοσίευση στο περιοδικό *Οροπέδιο*]. Ευχαριστώ τον κ. Νικολαΐδη για την παραχώρηση του παραθέματος από την εισήγησή του.

¹⁴ Τ. Σινόπουλος, «Απόψεις για τον ποιητή και την ποίηση», *Εποπτεία* 51 (Νοέμβριος 1980) 783.

¹⁵ Τ. Σινόπουλος, *Η Λέξη* 9 (Νοέμβ. 1981) 725.

¹⁶ Μ. Πιερής, *Ο ποιητής-χρονικογράφος...*, 64.

αλληλοσυγκρουόμενους μηχανισμούς του ιστορικού ψεύδους και της πολιτικής καπηλείας. Να καταθέσει σε εκείνο τον ελάχιστο μεταίχμιακό χώρο, τη «νεκρή ζώνη» ανάμεσα στις αντιμαχόμενες δυνάμεις του ιστορικού γίνεσθαι [...] τη δική του καλλιτεχνική μαρτυρία για την πραγματική εμπειρία των ανθρώπων της χώρας του και της εποχής του.¹⁷

4. Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ Β΄

Το ποίημα «Φίλιππος» ανήκει στο *Μεταίχμιο Β΄*, την τέταρτη ποιητική συλλογή του Τάκη Σινόπουλου που εκδόθηκε το 1956 και περιλαμβάνει 17 ποιήματα. Τα ποιήματα αποτελούν προϊόντα της εμπειρίας του εμφυλίου και της ατμόσφαιρας που επικράτησε μετά το τέλος του (1949-1955). Εστιάζουν «στη δυσκολία της εποχής, η οποία οδηγεί τον άνθρωπο στην ψυχική φθορά, στους εφιάλτες των αναμνήσεων, σε νεκρούς φίλους και ρημαγμένα τοπία»¹⁸.

Με το Μεταίχμιο Β΄ ο ποιητής επιστρέφει στο ρημαγμένο από τον πόλεμο τοπίο των πρώτων του ποιημάτων, όπου περιπλανιούνται μοναχικές μορφές φορτωμένες όλη τη συμβολική σημασία των επιζώντων. Πραγματικά ο ίδιος ο ποιητής είναι ένας επιζών, που πασχίζει να συμβιβαστεί με το γεγονός· τα φαντάσματα είναι ακόμα παρόντα, μα δεν μπορούν ακόμα να εξορκιστούν: «...Και πέθαναν./ Τους πήρε το τιμόνι στον κατήφορο τους τσάκισε/ τα κόκαλα και τα νεφρά. Πολύν καιρό/ κατόπι μας βασάνισε η ψυχή τους». Η συλλογή κυριαρχείται από μία κουρασμένη απαισιοδοξία, μια ζοφερή συνείδηση θανάτου.¹⁹

Η συγκεκριμένη συλλογή συμπληρώνει, θα λέγαμε, την πρώτη ποιητική συλλογή του Σινόπουλου *Μεταίχμιο* και μεταφέρει τον αναγνώστη σε ένα ανάλογο σκηνικό, σκοτεινό, έρημο, (φανερή είναι η επίδραση της *Έρημης Χώρας*, του Τ.Σ. Eliot)²⁰ πλαισιωμένο από ένα πλήθος νεκρών φίλων, γνωστών ή ακόμα και ασθενών του ποιητή, που σκοτώθηκαν στον Πόλεμο και τον Εμφύλιο. Σε αυτό το τοπίο συνυπάρχουν ζωντανοί και νεκροί, «ερείπωμένα πρόσωπα», σφραγισμένα από την οδύνη.²¹ Εντοπίζουμε στη συλλογή την ανάγκη του ποιητή να φωτίσει τα αφανή θύματα του Πολέμου, τα οποία η Ιστορία άφησε στο περιθώριο. «[...] Η ποίηση του Σινόπουλου είναι στο σύνολό της εμμέσως αφιερωμένη στα συνηθισμένα και αφανή θύματα μιας πολεμικής κατάστασης και δεν προσφέρει περιθώριο για ηρωισμούς».²²

¹⁷ Μ. Πιερής, *Ο ποιητής-χρονικογράφος...*, 19.

¹⁸ *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, τεύχ. Γ΄, *Βιβλίο Καθηγητή*, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, 2008, 215.

¹⁹ Γιάννης Σταθάτος, «Ο ποταμός της μνήμης. Μια σύντομη εισαγωγή στην ποίηση του Τάκη Σινόπουλου», μτφρ. Α. Κυριακίδης, *Εποπτεία* 51 (Νοέμβριος 1980) 861-862.

²⁰ «Εξάσκησε μεγάλη επίδραση σε εμένα ο Έλιοτ βασικά με την *Έρημη Χώρα*»: Τάκης Σινόπουλος, *Γράμματα και Τέχνες* 2 (Φεβρ.1982) 4.

²¹ Κίμων Φράιερ, *Τοπίο θανάτου. Εισαγωγή στην ποίηση του Τάκη Σινόπουλου* (μτφρ. Νάσος Βαγενάς – Θωμάς Στραβέλης), Κέδρος, Αθήνα, 1978, 27-29.

²² Roderick Beaton, *Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία. Ποίηση και πεζογραφία, 1821 – 1992* (μτφρ. Ευαγγελία Ζούργου - Μαριάννα Σπανάκη), Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα, 1996, 250.

Όπως έχει υποστηριχθεί από την κριτική, «Το *Μεταίχμιο Β΄* αποτελεί το ακρότατο σημείο του πρώτου *Μεταίχμιου*: το πρώτο οδηγεί στο δεύτερο εφόσον ο ποιητής εργάζεται με συνέπεια». Ο ποιητής έχοντας βιώσει το εφιαλτικό κλίμα της εποχής του και έχοντας απογοητευτεί από την Ιστορία, «μια ιστορία που ψεύδεται», ανέλαβε να την ξαναγράψει με τρόπο ποιητικό. Σύμφωνα με τον Π. Δρακόπουλο, το έργο αυτό αποτελεί «προϊόν του λόγου της σιωπής» και δίνει στη μνήμη τον ρόλο της αυθεντικής πραγματικότητας.²³

Κριτικές για τις συλλογές *Μεταίχμιο* και *Μεταίχμιο Β΄*:²⁴

- Κλέων Παράσχος: «στο *Μεταίχμιο* υπάρχει μια δραματική ένταση, κάτι το βαριά πένθιμο και το εφιαλτικό»
- Ανδρέας Καραντώνης: «[...] απόλυτα απαισιόδοξος [...] όλα μπροστά του άδεια, νεκρά, κούφια»
- Νικηφόρος Βρεττάκος: «στο πρόσωπο του νέου ποιητή διακρίνουμε [...] μια φύση μοναχική και παράξενη»
- Πέτρος Χάρης: «...ελεύθερος στίχος, πρόκειται για ανταρσία στους εκφραστικούς τρόπους της παράδοσης και έτσι μεταφέρει τον παλμό της εποχής. Το άγχος μετατρέπεται σε στεναγμό, ο στεναγμός σε ψίθυρο, ο ψίθυρος σε κραυγή».
- Ν. Χριστιανόπουλος: «εκφράζει την ταραγμένη ψυχή του σύγχρονου ανθρώπου»
- Απόστολος Σαχίνης: «μια γνήσια προσπάθεια να εναρμονισθεί με τις ανησυχίες των καιρών μας»

5. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟ ΠΟΙΗΜΑ «ΦΙΛΙΠΠΟΣ»

Ι. ΧΡΟΝΟΣ

«Στον παρόντα χρόνο στον ενεστώτα χρόνο. Όλα παρόντα.
Και τα παρελθόντα και τα παρόντα και τ' απόντα».
Τάκης Σινόπουλος²⁵

Ο χρόνος γραφής του ποιήματος, όπως έχει αναφερθεί και πιο πάνω, ανάγεται στη δύσκολη περίοδο 1949-1955. Στο ποίημα δεν γίνεται ξεκάθαρη αναφορά στον Πόλεμο και τον Εμφύλιο, αλλά ο αναγνώστης μπορεί να αναγνωρίσει το ιστορικό πλαίσιο σε λέξεις, φράσεις και εικόνες: «κλαίγοντας», «καράβια εφράζανε τη θάλασσα», «Μαύρισε η γη», «κακός χειμώνας», «μακρύ ποτάμι το αίμα», «φυσάει απόψε δυνατά», «σκοτεινές μέρες», «φεγγάρι του χειμώνα», «μέρες του '44».

²³ Παν. Δρακόπουλος, «Ο Αχερούσιος λόγος. Αναγωγή και προφάνεια στην ποίηση του Τ. Σινόπουλου», *Εποπτεία* 51 (Νοέμβριος 1980) 846.

²⁴ Μ. Πιερός, *Ο χώρος και τα χρόνια...*, 44 και 53.

²⁵ Τ. Σινόπουλος, «Σημειώσεις Ι», *Συλλογή II (1960-1980)*, Ερμής, Αθήνα 1997, 97-99.

Το σκοτάδι, ο χειμώνας, το αίμα, η απουσία φωτός, ο ήχος του ανέμου ενεργοποιούν τις αισθήσεις και στήνουν ένα σκηναίο θλιβερό παραπέρα σε μια χρονική στιγμή τραυματική. Να σημειώσουμε ότι το σκοτάδι («Μεσάνυχτα») ενεργοποιεί τη μνήμη.

Η νύχτα για τον ποιητή δεν είναι μόνο η απουσία του φωτός, η αντίστροφη όψη της μέρας, το φυσικό σκοτάδι, όπου η μνήμη μπορεί καλύτερα να προβάλλει το σύμφυρμα των εικόνων, αλλά είναι επίσης και η ψυχολογική ουσία των ανθρώπινων καταστάσεων (πολιτικές, ιστορικές, ψυχολογικές).²⁶

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι το ποιητικό υποκείμενο καθισμένο στο σκοτάδι, ανασύρει μνήμες και εικόνες και μετακινείται μέσα σε διαφορετικούς χώρους και διαφορετικές χρονικές στιγμές.

Εξετάζοντας τους χρόνους των ρημάτων γίνεται αντιληπτή η εναλλαγή παρόντος (στοχάζομαι, φυσάει) – παρελθόντος (ανέβηκε, έφραξε, μαύρισε, πέθανε). Ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται ότι τα γεγονότα δεν τοποθετούνται σε χρονολογική σειρά, αλλά αποτυπώνονται όπως τα ανασύρει η μνήμη.

Αν παρατηρήσουμε τα χρονικά επίπεδα του ποιήματος, θα διαπιστώσουμε ότι παρελθόν, παρόν και μέλλον διαπλέκονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να καταλύεται η χρονική συνάφεια και τα πολλαπλά χρονικά επίπεδα συνδέονται με ετερόκλητα τοπικά επίπεδα. Ας προσπαθήσουμε να τα βάλουμε σε μια σειρά:

- Γερμανική κατοχή – οράματα – αντίσταση – εκτέλεση του Φίλιππου (1942) (βλ. εισαγωγικό σημείωμα, ΚΝΕΛ Γ', σ. 17)
- Αναφορά στο 1944 – χρονιά θανάτου του άνδρα της κυρίας Πανδώρας – τέλος της Γερμανικής Κατοχής και αρχή του Εμφυλίου – Καλοκαίρι του 1944 ο ποιητής είδε να περνά από μπροστά του η φιγούρα ενός φίλου του (του Φώτου Πασχάλη) που σκότωσαν οι Γερμανοί.

Η αναφορά στο 1944 «ξεκλειδώνει», θα λέγαμε το ποίημα. Το ποίημα ξεκινά με τη φράση «Εδώ στοχάζομαι» και κλείνει με την αναφορά στο 1944. Χρονιά τόσο σημαντική για τον ποιητή. Η μνήμη, η παραίσθηση και η παρουσία του νεκρού του φίλου στο παρόν, τον οδηγούν σε σκέψεις και στη συγγραφή του ποιήματος. Το ποίημα αποτελεί απόπειρα του Σινόπουλου να περισώσει από τη λήθη τον νεκρό του φίλο.

- Εμφύλιος – καταστροφή – «ποτάμι το αίμα» – «φωτιές παντού και πυροβολισμοί»
- Μετεμφυλιακά χρόνια – «σκοτεινές μέρες», «ερείπωμένα πρόσωπα»
- Μέλλον – «δεν θα ξανάρθει ο Φίλιππος»

Στο ποίημα δεν είναι ευδιάκριτα τα χρονικά όρια και συνδυάζονται με τέτοιο τρόπο που τελικά καταλήγουν όλα να είναι παρόντα μέσα σε μία ακινητοποιημένη χρονική στιγμή:

²⁶ Κ. Φράιερ, *Τοπίο θανάτου...*, 83-85.

Πρόκειται για ένα παιχνίδι κατακερματισμού και σύγχυσης του χρόνου. Η εναλλαγή παρελθόντος/ παρόντος που προκύπτει είναι λειτουργική και αναγκαία για την ποίησή του γιατί φωτίζονται αμοιβαία αυτές οι δύο διαστάσεις ώστε τελικά γίνονται ένα. [...] Δεν υπάρχει αρχή και τέλος, είναι όλα ενταγμένα σε ένα ατελείωτο κύκλο.²⁷

Ο ποιητής έχει πετύχει με αυτό τον τρόπο να μεταφέρει τον αναγνώστη στον χώρο του ονείρου, της παραίσθησης, του εφιάλη. Αποτυπώνει στον ποιητικό του λόγο την εμπειρία της ανάμνησης, που δεν περιορίζεται ούτε σε χρονικά, ούτε σε τοπικά σύνορα. Ο ίδιος σε συνέντευξή του στο ραδιόφωνο κάνει αναφορά στο θέμα του χρόνου στην ποίησή του:

Χρησιμοποίησα το χρόνο και μαζί μ' αυτόν και τη μνήμη – με ένα τρόπο τελείως ανορθόδοξο [...] εταύτισα συχνά το παρελθόν και το παρόν ή αντέστρεψα τη θέση τους [...] άλλοτε πάλι εξαφάνισα το παρελθόν ή άλλαξα τη σχέση χώρου – χρόνου [...] υπακούοντας στους εκτροχιασμούς, τις παρεκτροπές ή τους αυθαίρετους συνδυασμούς της μνήμης.²⁸

Ο Μιχάλης Πιερής χαρακτηρίζει αυτό τον ποιητικό τρόπο ως «ποιητικό μοντάζ»:

Ο Σινόπουλος παλεύοντας να εφεύρει νέους τρόπους κειμενικής οργάνωσης της ποιητικής ύλης, σαφώς υποβοηθήθηκε από το γεγονός ότι η υπερρεαλιστική γραφή είχε ήδη δώσει λύσεις σε αρκετά ζητήματα τα οποία είχαν οδηγηθεί σε αδιέξοδο – ήτοι στην παραγωγή μιας τέχνης κατ' επίφασιν μοντέρνας, μα στην πραγματικότητα συντηρητικής, καθώς προσπαθούσε να στηριχτεί σε μίαν ήδη εξαντλημένη παράδοση. Τον βοήθησε να κατανοήσει τις δυσκολίες και, αναλογικά, να επιζητήσει το ξεπέρασμά τους.

Έτσι, έχουμε, για παράδειγμα, την επιλογή του «ποιητικού μοντάζ» αντί για την παραδοσιακή αρχιτεκτονική των σπαραγμάτων του βίου· την προσφυγή στην εξάρθρωση της αφήγησης και στην ανασύνθεση των ποικίλων θραυσμάτων της μνήμης σε μια νέα διάταξη, στηριγμένη πλέον τόσο στην εκμετάλλευση του τυχαίου όσο και του απρόβλεπτου. Έχουμε, ιδίως, την προσφυγή στο παραλήρημα ως μιας τέχνης που του έλυσε το πρόβλημα της ταχύτητας, προκειμένου να προβάλλει, μέσα στα συμπιεσμένα όρια μιας συγκεκριμένης ποιητικής ενότητας, τα θραύσματα από διαφορετικές εμπειρίες και από διαφορετικές δράσεις ποικίλων προσώπων τα οποία απαιτούσαν να συνυπάρξουν στο ίδιο κείμενο.²⁹

²⁷ Δημήτρης Πλατανίτης, *Τρία δοκίμια για τον Τάκη Σινόπουλο*, Αθήνα, Σμίλη, 1989, 26.

²⁸ Π. Πολυκάρπου (επιμ.), *Μνήμη Τάκη Σινόπουλου...*

²⁹ Μ. Πιερής, «Ένας “επικίνδυνος” ποιητής. Ριψοκίνδυνη εισαγωγή στην ποίηση του Σινόπουλου»...

II. ΧΩΡΟΣ

Εάν συγκεντρώσουμε τους προσδιορισμούς του χώρου στο ποίημα «Φίλιππος», αντιλαμβανόμαστε ότι το ποιητικό υποκείμενο βρίσκεται τοποθετημένο σε ένα εφιαλτικό/ φρικτό σκηνικό που δεν είναι άλλο από αυτό της μεταπολεμικής Ελλάδας.

- ακίνητη κοιλάδα
- θάλασσα φραγμένη
- κούφια Λάρισα
- έρημο καφενείο
- φωτιές παντού και πυροβολισμοί
- μια πολιτεία φανταστική κι ασάλευτη
- δέντρα πεσμένα στις οικοδομές
- Μακεδονία

Το ποίημα αρχίζει με έναν αόριστο τοπικό (ίσως και χρονικό) προσδιορισμό: «εδώ». Ο χώρος στη συνέχεια γίνεται πιο συγκεκριμένος. Στη Λάρισα βρισκόταν την περίοδο του Εμφυλίου ο Τάκης Σινόπουλος, όπου και εργάστηκε ως ανθυπίατρος. Εκεί βίωσε τον θάνατο. Εικόνες χαραγμένες στο μυαλό του τοποθετημένες στο ποιητικό του έργο, φωτίζουν από διαφορετική οπτική την περίοδο αυτή. Η Λάρισα ορίζεται ως «ακίνητη» και «κούφια», επίθετα που συνδηλώνουν την απραξία και την εγκατάλειψη.

Στο ποίημα εικόνες σκόρπιες, αντλημένες από την εμπειρία, εικόνες μιζέριας και φθοράς δημιουργούν ένα πένθιμο κλίμα και συνθέτουν το «τοπίο θανάτου». Η Ελλάδα έχει σαρωθεί από τον πόλεμο και τον εμφύλιο: «φωτιές παντού και πυροβολισμοί»· μεταφερόμαστε σε εμπόλεμη κατάσταση. Όπως παρατηρεί ο Κ. Φράιερ,

Το τοπίο [αυτό είναι] απογυμνωμένο [...] φαγωμένο, σημαδεμένο από τον πόλεμο και την καταστροφή. Έχει γίνει τώρα ένας τόπος του φόβου, του τρόμου, του εφιάλτη, του συρματοπλέγματος, των πολυβόλων [...] Αυτό το σκοτεινό τοπίο κατοικούν ακόμα και ζωντανοί και νεκροί ανάκατα, ερειπωμένα πρόσωπα και πυρωμένοι φύλακες με άγριους σκύλους.³⁰

Να τονίσουμε ότι στον συγκεκριμένο χώρο συνυπάρχουν νεκροί και ζωντανοί και, ενώ στην *Οδύσσεια* ο χώρος συνάντησης τοποθετείται στον Κάτω κόσμο, στον Σινόπουλο δεν ισχύει αυτό. Ο ποιητικός χώρος που επιλέγεται είναι ο χώρος ο πραγματικός, ο ρημαγμένος. Φίλιππος και ποιητικό υποκείμενο μοιράζονται τον ίδιο χώρο. Το ποιητικό υποκείμενο δεν είναι επισκέπτης του Κάτω Κόσμου, όπως ο Οδυσσεύς, αλλά συναντά τους νεκρούς, στο νεκρικό τοπίο της «σκοτεινής χώρας».

Ο στίχος 8 προκαλεί εντύπωση:

Ύστερα τα καράβια εφράξανε τη θάλασσα.

³⁰ Κ. Φράιερ, *Τοπίο θανάτου...*, 27-28.

Μια θάλασσα πολύ διαφορετική από αυτήν που συνήθισε ο αναγνώστης να συναντά στον χώρο της ποίησης. Ίσως αυτός ο στίχος να φωτιστεί, εάν διαβάσουμε στίχους από το ποίημα «Ελπήνωρ» του Σινόπουλου:

«πώς ήρθες φίλε αλλοτινέ πώς μπόρεσες
Να φτάσεις το κατάμαυρο καράβι που μας φέρνει
Περιπλανώμενους νεκρούς κάτω απ' τον ήλιον αποκρίσου [...]»³¹

Ίσως αυτός ο στίχος να σχετίζεται με το πλήθος των νεκρών που επιστρέφουν βασιανιστικά στους στοχασμούς του ποιητικού υποκειμένου. Η εμπειρία του Εμφυλίου τον στοιχείωσε για πάντα. Τόσα πολλά καράβια μεταφέρουν νεκρούς στον επάνω κόσμο και στοιχειώνουν τους στοχασμούς, τις ψυχές και την ποίηση. Θέλει να δείξει με αυτή την υπερβολή το μέγεθος της καταστροφής.

Θα πρέπει να σχολιάσουμε την επανάληψη της λέξης «Μαύρισε» η οποία σε συνδυασμό με τις λέξεις «χειμώνας» και «αίμα» συνθέτουν ένα πένθιμο σκηνικό. Είναι έμμεση αναφορά στην εμπειρία του Εμφυλίου. «Μαύρισε η γη» φράση που παραπέμπει στις συνέπειες του Εμφυλίου για την Ελλάδα, «Μαύρισε το μυαλό» η σκέψη του ποιητικού υποκειμένου βυθίστηκε στη μαυρίλα του πένθιμου σκηνικού που στήθηκε στη χώρα του. Με τη φράση «Ποτάμι το αίμα» τονίζεται με έμφαση το γεγονός ότι άδικα χάθηκαν οι ζωές πολλών Ελλήνων στη δίνη των τραγικών γεγονότων αυτής της πολυτάραχης περιόδου.

III. ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

«Ολόκληρο σχεδόν το έργο του Τάκη Σινόπουλου ήταν μια συνεχής “μελέτη θανάτου” ενός “επιζώντος”, μια Νέκυια “εν προόδω” με ζωτικό πυρήνα τον Ελπήνωρα ή μάλλον αυτό που συντομογραφικά μπορούμε να ονομάσουμε “εμπειρία του Ελπήνωρα”».
Γ.Π. Σαββίδης³²

Μελετώντας τα πρόσωπα σε όλο το ποιητικό έργο του Σινόπουλου αντιλαμβανόμαστε ότι συνδέονται με την εμπειρία και τη μνήμη. Φίλοι, σύντροφοι, γυναικεία πρόσωπα ζωντανά ή νεκρά αποτέλεσαν συστατικά υλικά της ποιητικής του δημιουργίας. Ονόματα που πηγαиноέρχονται διαρκώς στο ίδιο χωροχρονικό πλαίσιο, χωρίς προϊστορία και πρόσωπο. Ο ποιητής αγωνίζεται να τα περισώσει από τη λήθη και να τα δικαιώσει.³³

³¹ Τ. Σινόπουλος, «Ελπήνωρ», *Συλλογή1, 1951-1964*, Αθήνα, Ερμής, 1979, 11-12.

³² Γ.Π. Σαββίδης, *Μεταμορφώσεις του Ελπήνωρα (Από τον Πάουντ στον Σινόπουλο)*, Νεφέλη, Αθήνα, 1990, 30.

³³ Δημήτρης Πλατανίτης, «Στοιχεία Γραφής», [Συλλογικό] *Τάκης Σινόπουλος. Ένοικος τώρα του παντοτεινού κεκυρωμένος* (επιμ. Ηλίας Γκρης), Αθήνα, Αλφειός, 1996, 119-127.

❖ Ο Ελπήνωρ και ο Φίλιππος

Στην ποίηση του Τάκη Σινόπουλου παρελαύνουν μια σειρά από πρόσωπα. Στο συγκεκριμένο ποίημα κεντρική μορφή είναι αυτή του «Φίλιππου» που εντοπίζουμε ήδη στον πρώτο στίχο.

Εδώ στοχάζομαι δεν θα ξανάρθει ο Φίλιππος

Αυτόματα δημιουργείται στο μυαλό του αναγνώστη η απορία ποιο είναι το συγκεκριμένο πρόσωπο και ποια η ιστορία του. Σαφέστατα, δεν πρόκειται για κάποιο σπουδαίο πρόσωπο παρμένο από τις σελίδες της Ιστορίας, αφού όπως είπαμε και πιο πάνω, ένοικοι της ποιήσεως του Σινόπουλου είναι οι αφανείς ήρωες, όσων τα ονόματα παραγράφηκαν, ξεχάστηκαν.

Το πρώτο ποίημα της συλλογής *Μεταίχμιο* (1951) έχει τον τίτλο «Ελπήνωρ». Ποίημα καθοριστικό για την ερμηνεία ποιημάτων όπως αυτό που εξετάζουμε. Ακολουθεί τη «μυθική μέθοδο» και χρησιμοποιεί ένα πρόσωπο από τον κόσμο του Ομήρου ξεχασμένο, τον Ελπήνωρα, που ωστόσο φωτίστηκε από τη μοντέρνα ποίηση (Πάουντ, Σεφέρης, Ρίτσος, Σινόπουλος). Ένα δευτερεύον ομηρικό πρόσωπο φωτίζεται στη μεταπολεμική λογοτεχνία. Εξάλλου σε χρόνια τόσο δύσκολα, δεν δίνεται χώρος και φωνή στους πρωταγωνιστές του ιστορικού γίνεσθαι και οι Ελπήνωρες, οι σκιές της ιστορίας, φωτίζονται, αποκτούν υπόσταση και θέση στην ποίηση.

Ο ποιητής το 1965 αναφέρει σε προλόγισμα ανάγνωσης ποιημάτων του στην Ελληνοαμερικάνικη Ένωση:

Θα μου επιτρέψετε να αφηγηθώ τη μικρή ιστορία του δικού μου Ελπήνωρα. Ένα μεσημέρι, καλοκαίρι 1944, με φοβερό ήλιο και ζέστη, περνώντας μέσα από το πεδίο του Άρεως, κάθησα εξαντλημένος από την πείνα και την κούραση της κατοχής σ' ένα παγκάκι. Πρέπει να με είχε ζαλίσει πολύ ο ήλιος κι η εξάντληση. Ξαφνικά στον άσπρο μικρό δρόμο, μες στο φως, πέρασε από μπροστά μου η φιγούρα ενός φίλου μου ποιητή που τον σκότωσαν οι Γερμανοί έπειτα από φρικτά βασανιστήρια στην Πάτρα το 1942. Ήταν ο Φώτης Πασχάλης [=Θοδωράκης Ζήρας]. Γυρίζοντας στο σπίτι μου έγραψα τον «Ελπήνωρα». Αλλά εκείνο που για εμένα είχε σημασία είναι πως το δράμα αυτό σφράγισε αποφασιστικά ένα μεγάλο μέρος, το μεγαλύτερο μέρος της ποίησής μου.

Αυτή η εμπειρία, «η επίσκεψη» ενός νεκρού φίλου, στοίχειωσε τον ποιητή και το έργο του. Εντόπισε στην ιστορία του Ελπήνωρα στοιχεία κοινά με την εμπειρία του και έδωσαν στην ποιητική του έκφραση μυθολογικό ένδυμα. Ο Ελπήνωρ, σύντροφος του Οδυσσέα που συναντάμε στις ραψωδίες της *Οδύσσειας* κ (550 - 560), λ (51 - 83) και μ (10 - 15), είναι ένας νέος, απρόσεκτος και παθητικός, που ωστόσο προκαλεί συμπάθεια. Αποκτά φωνή και αξία κυρίως μετά τον θάνατό του.

Στη *Νέκυια* (*Οδύσσεια*, λ) ο Ελπήνωρ συναντιέται μαζί με τον Οδυσσέα στον Κάτω Κόσμο. Οι στίχοι 51-83 παρατίθενται πιο κάτω, γιατί έχει ενδιαφέρον ο συσχετισμός του νεκρού ήρωα της *Οδύσσειας* με τον νεκρό φίλο του Σινόπουλου.

- 50 αἵματος ἄσπον ἴμεν, πρὶν Τειρεσίῃο πυθέσθαι.
«πρώτη δὲ ψυχὴ Ἐλπήνορος ἦλθεν ἑταίρου:
οὐ γάρ πω ἐτέθαπτο ὑπὸ χθονὸς εὐρυοδείης:
σῶμα γὰρ ἐν Κίρκης μεγάρῳ κατελείπομεν
ἡμεῖς
ἄκλαυτον καὶ ἄθραπτον, ἐπεὶ πόνος ἄλλος
ἔπειρε.
- 55 τὸν μὲν ἐγὼ δάκρυσα ἰδὼν ἐλέησά τε θυμῷ,
καί μιν φωνήσας ἔπεα πτερόεντα προσηύδων:
«Ἐλπήνορ, πῶς ἦλθες ὑπὸ ζῆλον ἠερόεντα;
ἔφθης πεζὸς ἰὼν ἢ ἐγὼ σὺν νηὶ μελαίνῃ.
«ὡς ἐφάμην, ὁ δὲ μ' οἰμώξας ἡμείβετο μύθῳ:
- 60 «διογενὲς Λαερτιάδη, πολυμήχαν' Ὀδυσσεῦ,
ἄσέ με δαίμονος αἴσα κακῆ καὶ ἀθέσφατος
οἴνος.
Κίρκης δ' ἐν μεγάρῳ καταλέγμενος οὐκ ἐνόησα
ἄψορρον καταβῆναι ἰὼν ἐς κλίμακα μακρὴν,
ἀλλὰ καταντικρὺ τέγεος πέσον: ἐκ δέ μοι αὐχὴν
- 65 ἀστραγάλων ἐάγη, ψυχὴ δ' Ἄϊδόσδε κατῆλθε.
νῦν δέ σε τῶν ὄπιθεν γουνάζομαι, οὐ
παρεόντων,
πρὸς τ' ἀλόχου καὶ πατρός, ὃ σ' ἔτρεφε τυτθὸν
ἑόντα,
Τηλεμάχου θ', ὄν μοῦνον ἐνὶ μεγάροισιν
ἔλειπες:
οἶδα γὰρ ὡς ἐνθένδε κίων δόμου ἐξ Αἴδαο
- κοντά στο γαίμα, πρὶν ἀπόκριση μου δώσει ο Τειρεσίας.
Πρώτη ἔφτασε η ψυχή του Ελπήνορα, του συντρόφου μου'
ἀκόμα
δεν ἦταν κάτω ἀπ' την πλατύδρο, η τη γη μαθές θαμμένος
το εἶχαμε αφήσει το κουφάρι του στις Κίρκης το παλάτι
ἀκλαυτο κι ἀθραπτο —μας ἐσφιγγαν μεγάλες ἐγνοιες
ἄλλες!
- Κι ὅπως τον εἶδα, τον συμπόνεσα, τα κλάματα με πήραν,
καὶ κράζοντας τον ανεμάρπαστα του συντυχαίνω λόγια:
„ Στο ἀνήλιαγο σκοτάδι, Ελπήνορα, πῶς ἦρθες; πῶς
κατέβης
πεζὸς ἐσὺ πιο πρὶν ἀπ' τ' ἄρμενο που μ' ἔφερε ἐδὼ πέρα;”
Σαν εἶπα τούτα, ἐκεῖνος βόγγηξε κι αὐτὰ μου ἀπηλογήθη:
- „ Γιέ του Λαέρτη ἀρχοντογέννητε, πολύτεχνε Ὀδυσσεά,
θεοῦ βουλή κακιά με ἀφάνισε καὶ το κρασί το πλήθιο!
Στις Κίρκης το παλάτι ὡς πλάγιαζα, δεν πέρασε ἀπ' το νου
μου
την ἀνηλὴν οπούθε ἀνέβηκα να κατεβῶ τη σκάλα,
κι ἀπ' τη σκεπή γραμμὴ γκρεμίστηκα, κι ὡς βγήκε ἀπ' τα
σφοντύλια
- κι ἔσπασε ο σβέρκος μου, κατέβηκε στον Ἄδη κι η ψυχὴ
μου.
Μα σε ζορκίζω σε ὅσους ἀφηκες δικούς κι ἐδὼ δεν εἶναι
—
το ταίρι σου καὶ τον πατέρα σου, που σ' ἔχει ἀναστημένο,
καὶ τον Τηλέμαχο, στο σπίτι σου μοναχογιό που ἀφηκες;
το ξέρω, σα γυρνάς, ἀφήνοντας ἐδὼ τον Κάτω Κόσμο,

70	<p>νήσον ἐς Αἰαίην σχήσεις ἐνεργέα νῆα: ἐνθα σ' ἔπειτα, ἄναξ, κέλομαι μνήσασθαι ἐμεῖο. μή μ' ἄκλαυτον ἄθαπτον ἰὼν ὄπιθεν καταλείπειν νοσφισθεῖς, μή τοί τι θεῶν μήνιμα γένωμαι, ἀλλά με κακκῆαι σὺν τεύχεσιν, ἄσσα μοι ἔστιν,</p>	<p>στην Αἶα ξανά το καλοκάμωτο καράβι σου θ' ἀράξεις. Εκεί φτασμένος θέλω, ρήγα μου, να θυμηθεῖς και μένα' ἄκλαφτο κι ἄθαφτο, ἀνηφώντας με, μη φύγεις και με ἀφήσεις, ἀπ' ἀφορμὴ δικιά μου οι ἀθάνατοι μην οργιστοῦν μαζί σου μονάχα κάψε με με τ' ἄρματα που ἦταν δικιά μου, ως ζούσα,</p>
75	<p>σημά τέ μοι χεῦαι πολίης ἐπὶ θινὶ θαλάσσης, ἀνδρὸς δυστήνοιο καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι. ταῦτά τέ μοι τελέσαι πῆζαί τ' ἐπὶ τύμβῳ ἐρετμόν, τῷ καὶ ζωὸς ἔρεσσον ἐὼν μετ' ἐμοῖς ἐτάροισιν.' «ὧς ἔφατ', αὐτὰρ ἐγὼ μιν ἀμειβόμενος προσέειπον:</p>	<p>κι ἐκεῖ, στο ἀκρόγιαλο της θάλασσας, μνημούρι ασκώσετέ μου του δύστουχου, που κι οι μελλούμενες γενιές να μου θυμούνται. Κι ως τούτα πια τελέψεις, κάρφωσε κι ἓνα κουπί στο μνήμα, αὐτὸ που ζώντας εἶχα κι ἔλαμνα μαζί με τους συντρόφους." Εἶπε, κι ἐγὼ γυρνώντας μίλησα κι ἀπηλογία του δίνω:</p>
80	<p>‘ταῦτά τοι, ὦ δύστηνε, τελευτήσω τε καὶ ἔρξω.’</p>	<p>„Ὅλα ὅσα γύρευες, βαριόμοιρε, θα κάμω ἀπ' ἄκρη ως ἄκρη."</p>

34

Προφανές είναι η ομοιότητα, ανάμεσα στο ποίημα που εξετάζουμε και στο ομηρικό κείμενο, ως προς το θέμα του θανάτου. Ο φίλος, ο σύντροφος που έχει πεθάνει. Ένας θάνατος όχι ηρωικός, που να ταιριάζει στο επικό πνεύμα της *Οδύσσειας*, ούτε συγκλονιστικός και σπουδαίος, αλλά ένας θάνατος «ασήμαντος», αθόρυβος, ανηρωικός, αθέατος.

Προχωρώντας στους στίχους της *Οδύσσειας* διαπιστώνουμε πιο ουσιαστικές αντιστοιχίες με το ποίημα «Φίλιππος»:

[...] το εἶχαμε ἀφήσει το κουφάρι ἄκλαφτο κι ἄθαφτο [...]
(*Οδύσσεια* λ, στ.54)

Εδώ εντοπίζουμε την υποχρέωση που είχαν ο Οδυσσεύς και οι υπόλοιποι σύντροφοι, να θάψουν και να κλάψουν τον Ελπήνορα. Ανάλογη υποχρέωση νιώθει και ο Σινόπουλος απέναντι στους φίλους που χάθηκαν υπερασπιζόμενοι ιδανικά. Τα οράματα και οι αγώνες δεν δικαιώθηκαν, αφού μετά την Αντίσταση ήρθε ο Εμφύλιος και όχι «μια πατρίδα ενωμένη». Ο ποιητής νιώθει την υποχρέωση να αποδώσει τιμή σε όσους άδικα χάθηκαν.

Ακόμα στην *Οδύσσεια* βλέπουμε την επικοινωνία των ζωντανών με τους νεκρούς. Παρακολουθούμε τον νεκρό Ελπήνορα να δίνει πληροφορίες στον Οδυσσεύα για την οικογένειά του. Ένας νεκρός που αποκτά ιδιαίτερη αξία μετά τον θάνατό του. Ανάλογα και ο Φίλιππος (και ο κάθε Φίλιππος) έχει την ανάγκη να μιλήσει. Η ευαισθησία του ποιητή τον βοηθά να αντιληφθεί αυτή την ανάγκη και έτσι δίνει λόγο στον νεκρό φίλο του, μέσα στην ποίησή του. Το ποίημα γίνεται ο χώρος επικοινωνίας ζωντανών και νεκρών. Όπως ο Ελπήνορας, έτσι και ο Φίλιππος σπάει τη σιωπή και φωνάζει: «Πού είναι το πρόσωπό σας/ το αληθινό σας πρόσωπο;» («Φίλιππος», στ.5-6). Αντίστοιχα, ο Ελπήνωρ παρακαλεί:

³⁴ Ιστότοπος του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών:

noc.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/omhros/od11.htm, μετάφραση Νίκος Καζαντζάκης και Ιωάννης Κακριδής.

«μνημούρι ασκώσετέ μου, του δύστυχου,
που οι μελλούμενες γενιές να μου θυμούνται»
Οδύσσεια λ, στ. 75-77

Ίσως οι πιο πάνω στίχοι της *Οδύσσειας* να είναι το βασικότερο στοιχείο που «έδεσε» τον μύθο με την εμπειρία και το ποιητικό έργο. Ο Ελπήνορας φοβάται μήπως ξεχαστεί, γι' αυτό ζητά από τον Οδυσσέα να τον θάψουν και να του φτιάξουν «μνημούρι». Οι μελλούμενες γενιές θα ξεχάσουν τους Ελπήνορες, τον Φώτη Πασχάλη, τον Φίλιππο, την Ελένη, τον Ιάκωβο, τον Μπίλια, την Ιωάννα. Δεν θα υπάρχουν πουθενά ούτε καν ως ονόματα. Αυτός είναι ο φόβος του ποιητή. Ο φόβος μήπως ξεχαστούν. Αυτός ο φόβος δημιουργεί την ανάγκη και παράλληλα την υποχρέωση να τους κρατήσει ζωντανούς μέσω της μνήμης, της παραίσθησης, του ονείρου ή του εφιάλη εντός του ποιητικού του έργου. Επομένως, το έργο του Σινόπουλου λειτουργεί παρεμβατικά, αφού:

Μορφές και πρόσωπα για τα οποία η ιστορία δεν είχε αφιερώσει ούτε λίγες γραμμές, ούτε είχε σημειώσει καν έστω το όνομά τους, [...] οι άσημοι ή και ανώνυμοι νεκροί αποκτούν και όνομα και θέση στη σύγχρονη συλλογική μνήμη που είναι «η μνήμη των αφανών». Μας γίνονται γνώριμοι και οικείοι [...]

χάρη στο ποιητικό του έργο που αποτελεί μια προσπάθεια

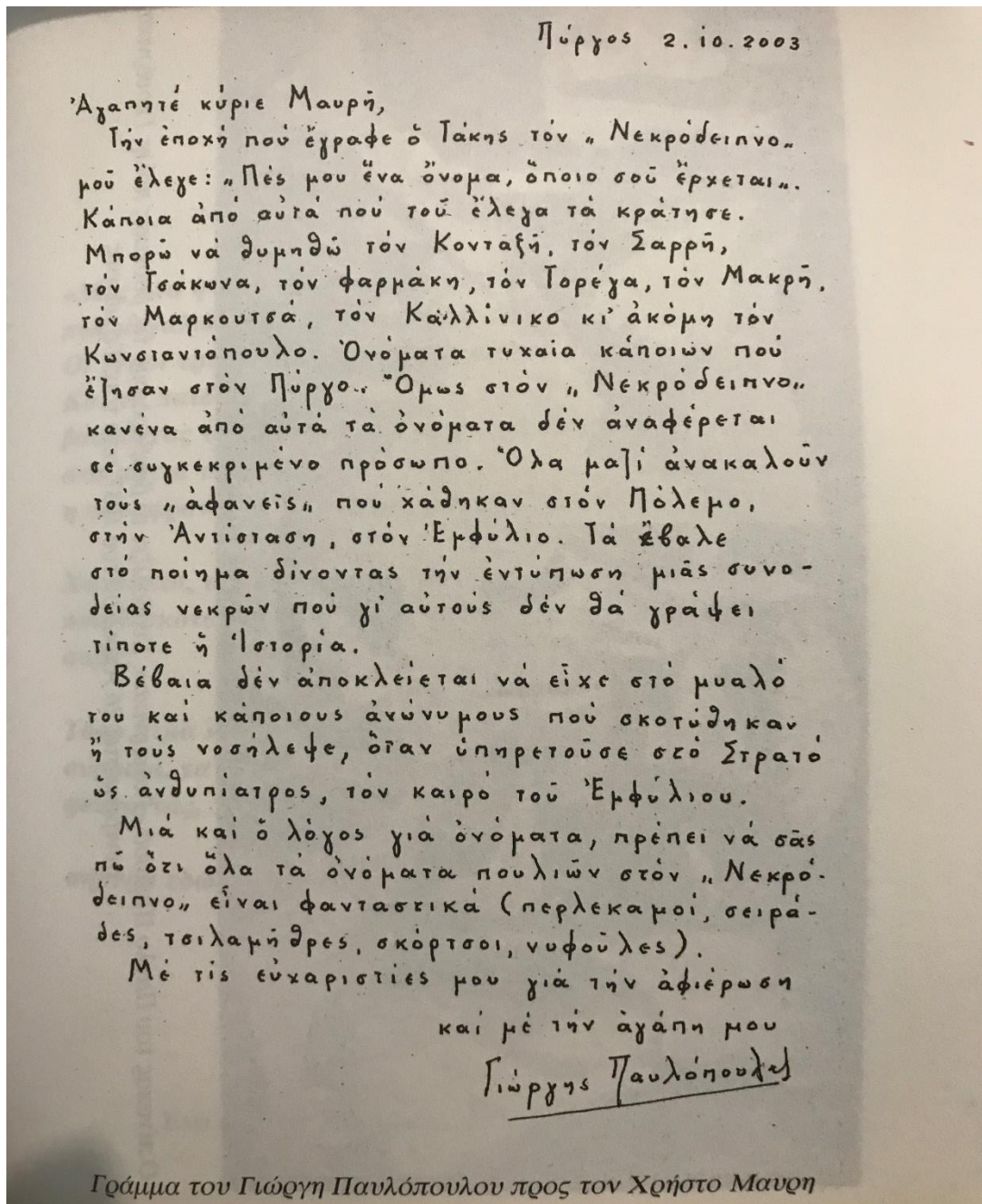
φωτισμού των άσημων μορφών που καταποντίστηκαν μέσα στην άβυσσο της τρέχουσας ιστορίας, χωρίς να προφτάσουν να μυθοποιήσουν ή να περισώσουν έστω το όνομά τους.³⁵

Γι' αυτό ο Ελπήνωρ αλλάζει όνομα, μορφή, φύλο, σκηνικό μέσα στην ποίηση του Σινόπουλου. Κινείται μέσα στον χώρο, τη σιωπή και τον λόγο, το σκοτάδι και το φως, το παρελθόν και το παρόν. Τα πρόσωπα αυτά «δεν είναι επινοήσεις, πρόχειρες κατασκευές» θα πει ο ίδιος. «Δεν είναι ανεύθυνες φανταστικές φιγούρες»,³⁶ αλλά πρόσωπα που αντιστάθηκαν σε ένα κόσμο παράλογο, υπερασπιζόμενα το δίκαιο. Είδαν τα οράματά τους να συνθλίβονται και τους αγώνες τους να μην επιβραβεύονται. Γι' αυτό επιστρέφουν: «Οι νεκροί παραμένουν πάντα ζωντανοί μέσα του και αρνούνται να λησμονηθούν»³⁷.

³⁵ Μ. Πιερής, *Ο ποιητής – χρονικογράφος...*, 63.

³⁶ Τ. Σινόπουλος, *Ο Χάρτης*, Κέδρος, 1977, 15.

³⁷ Κ. Φράιερ, *Τοπίο θανάτου...*, 89.

Ο φίλος του Τάκη Σινόπουλου, Γιώργης Παυλόπουλος, ἔστειλε στον Χρήστο Μαυρή (μελετητὴ του ἔργου του ποιητῆ) το πιο πάνω γράμμα, για να διευκρινίσει πως ο ποιητὴς μπορεί να χρησιμοποίησε τυχαῖα ὀνόματα, ἀλλὰ ὄχι φανταστικά.

Ο «Φίλιππος», λοιπόν, εἶναι μία ἀπὸ τις πολλές μορφές του Ελπήνορα, που μάλιστα ἐπανέρχεται στην ποίηση του Σινόπουλου. Επιστρέφει βασανιστικά στις σκέψεις του ποιητικῶ

υποκειμένου και ζητά δικαίωση. Στο συγκεκριμένο ποίημα συναντάμε έναν Φίλιππο ιδεολόγο, εκρηκτικό, ασυμβίβαστο, μαχητικό που σπάει τη σιωπή του και ασκεί κριτική. Οι στίχοι που αναφέρονται σε αυτόν είναι οι ακόλουθοι:

- [...] δε θα ξανάρθει ο Φίλιππος/ σε τούτη την ακίνητη κοιλάδα
- Πολλά του τάξαμε από λάφυρα και από σειρήνες
Μα κείνος ήταν στραμμένος σ' άλλα οράματα.
Μια απέραντη πατρίδα ονειρευότανε
- Πού είναι το πρόσωπό σας/ το αληθινό σας πρόσωπο; μου φώναξε.
- Έφυγε κλαίγοντας ανέβηκε τα λαμπερά βουνά.
- Αμετανόητος πάντα πείσμωνε.
- Οι σκοτεινές μέρες του 'φταιγαν τα ερειπωμένα πρόσωπα.
- Το αίμα του ακούγοντας ανέβηκε τα λαμπερά βουνά.

Ο αναγνώστης μπορεί να αντιληφθεί ότι το πρόσωπο του Φίλιππου φωτίζεται μερικώς, αλλά είναι ξεκάθαρος ο ρόλος του μέσα στο ποίημα. Πρόκειται για ένα πρόσωπο που αντιπροσωπεύει όλους όσους αγωνίστηκαν και πέθαναν την περίοδο της Γερμανικής Κατοχής στην Ελλάδα. Ήταν μια γενιά με οράματα πανανθρώπινα, αγωνιστικό πνεύμα και μαχητικότητα που δεν δίστασαν να αντισταθούν, να πολεμήσουν έναν παράλογο κόσμο, εμποτισμένο από τις ιδέες του ναζισμού, και να θυσιάσουν ακόμα και τη ζωή τους. Δεν πολεμούσαν για «λάφυρα» και «σειρήνες» δεν είχαν ως στόχο την απόκτηση αγαθών υλικών, παρασήμων, δεν επεδίωκαν την επιβράβευση, τον θαυμασμό και το χειροκρότημα. Αγωνίστηκαν για οράματα ανώτερα, αξίες πανανθρώπινες, αγωνίστηκαν και έδωσαν την πνοή τους για «Μια απέραντη πατρίδα», ενωμένη και όχι διχασμένη. Θυσιάστηκαν για την παγκόσμια ειρήνη και ήλπιζαν πως η ανθρωπότητα, έχοντας ως θεμέλιο την θυσία τους, το «αίμα» τους, θα έφτιαχνε ένα κόσμο καλύτερο.

Ο νεκρός Φίλιππος επιστρέφει, σπάει τη σιωπή του και ρωτά το ποιητικό υποκείμενο «Πού είναι το πρόσωπό σας/ το αληθινό σας πρόσωπο». Ο αναγνώστης ακούει την κραυγή ενός αδικαιώτου νεκρού. Η εμφαντική επανάληψη (στίχος 5-6) επιτείνει το συναίσθημα και μεταφέρει την ένταση της κραυγής. Ο ήρωας απευθύνεται στο ποιητικό υποκείμενο και του θέτει ένα ερώτημα βασανιστικό. Χρησιμοποιεί β' πρόσωπο πληθυντικού («σας»)- σε ποιους άραγε αναφέρεται; Στους σύγχρονους Έλληνες; Στους επιζώντες; Σε όσους κατάφεραν να ξεφύγουν από τη δίνη του πολέμου και να κρατηθούν στη ζωή; Φαίνεται να έχει παράπονο από αυτούς. Θα μπορούσαμε να πούμε μάλιστα ότι τους ασκεί κριτική, «πού είναι το πρόσωπό σας, το αληθινό σας πρόσωπο». Οι επιζώντες κρύβουν το πρόσωπό τους, κρύβουν το αληθινό πρόσωπό τους. Δεν μπορούν να κοιτάξουν τον Φίλιππο στα μάτια, γιατί οι επιζώντες τον απογοήτευσαν και φάνηκαν ανάξιοι του αγώνα του. Τα οράματα διαψεύστηκαν, έγιναν συντρίμια. Το «αίμα» σπαταλήθηκε! Η Ελλάδα οδηγήθηκε στον Εμφύλιο, και η ανθρωπότητα στον Ψυχρό Πόλεμο. «[...] το αληθινό σας πρόσωπο»: Ένας νεκρός που θυσιάστηκε, ζητά από τους ζωντανούς την αλήθεια! Όχι την κεκαλυμμένη, την παραποιημένη, «την αλήθεια που σκοτείνιασαν», την αλήθεια του ψεύδους! Οι νεκροί ζητάνε την αποκατάστασή της μέσα από την κραυγή του Φίλιππου. Ο ποιητής – χρονικογράφος έχοντας την ευθύνη του αυτόπτη μάρτυρα προσπαθεί να καταθέσει τη δική του καλλιτεχνική μαρτυρία και να μεταφέρει την αλήθεια. Το ποιητικό υποκείμενο δεν δίνει απάντηση στο ερώτημα καθώς καμία απάντηση δεν είναι δυνατή.

Έτσι ο Φίλιππος «φεύγει για τα λαμπερά βουνά» μακριά από το σκοτάδι και το ποιητικό υποκείμενο μένει «Μονάχο» στην έρημη πολιτεία.

Με τους στίχους 5-6 μπορούμε να καταλάβουμε πώς τοποθετεί ο Σινόπουλος στον χώρο όσους θυσιάστηκαν και όσους έζησαν και αποδέχτηκαν την επικρατούσα κατάσταση. Τόσο ο Φίλιππος όσο και το ποιητικό υποκείμενο κάνουν αυτή τη διάκριση. Ο Φίλιππος χρησιμοποιεί β' πρόσωπο πληθυντικού («το αληθινό σας πρόσωπο») και τοποθετεί απέναντί του τους επιζώντες. Ανάλογα και το ποιητικό υποκείμενο τοποθετείται απέναντι στον Φίλιππο όταν χρησιμοποιεί στον 3^ο στίχο α' πρόσωπο πληθυντικού («πολλά του τάξαμε»). Το ποιητικό υποκείμενο και οι υπόλοιποι επιζώντες τοποθετούνται απέναντι στον Φίλιππο όχι γιατί ευθύνονται για τον θάνατό του, αλλά γιατί τους βαραίνει η ενοχή, αφού η θυσία μιας ολάκερης γενιάς χαρακτηρίστηκε μάταιη!

Όταν δεν ακούγεται καμία απάντηση στο ερώτημα (στ.5-6) από το ποιητικό υποκείμενο, ο Φίλιππος αντιδρά: «Έφυγε κλαίγοντας ανέβηκε τα λαμπερά βουνά». Η τροπική μετοχή είναι φορτισμένη με όλη τη θλίψη και την απογοήτευση του ήρωα. Αυτό που του προκαλεί θλίψη είναι η «ακίνητη κοιλάδα», η Ελλάδα των μετεμφυλιακών χρόνων, η «σκοτεινή χώρα»³⁸, η χώρα του τρόμου, του εκφοβισμού, της ανελευθερίας «οι σκοτεινές μέρες» και «τα ερειπωμένα πρόσωπα», τα τσακισμένα από τον Πόλεμο πρόσωπα των Ελλήνων, που δεν χαρακτηρίζονται από αγωνιστικότητα αλλά από παθητικότητα, αδράνεια και αποδοχή μιας κατάστασης σκοτεινής· δεν ταιριάζουν με όσα οραματίστηκε ο Φίλιππος. Μπορούμε ίσως να πούμε πως ο κόσμος του αγωνιστικού παρελθόντος, έχοντας ως εκπρόσωπο τον Φίλιππο, απορρίπτει το σκοτάδι του παρόντος και επιλέγει τα «λαμπερά βουνά».

Η αντίθεση (σκοτεινές μέρες ≠ λαμπερά βουνά) δεν είναι τυχαία. Οι ζωντανοί είναι πλέον ένοικοι μιας «ασάλευτης πολιτείας», σκοτεινής, ενώ οι νεκροί επιλέγουν «τα λαμπερά βουνά». Από τη μία ακινησία και απουσία φωτός, από την άλλη ανοδική πορεία και λάμψη. Λάμψη που βέβαια δεν υπονοεί επιβράβευση του αγώνα. Η συγκεκριμένη αντίθεση επιτείνει τη διάκριση (που αναφέρθηκε πιο πάνω) του κόσμου των νεκρών και του κόσμου των ζωντανών. Το σκοτάδι και τα ερειπωμένα πρόσωπα είναι εικόνες που θα λέγαμε ανήκουν στον Κάτω Κόσμο, ωστόσο στο ποίημα τα όρια διασαλεύονται και το «Τοπίο θανάτου»³⁹ μεταφέρεται στη ζωή αποτυπώνοντας την εφιαλτική πραγματικότητα της σύγχρονης Ελλάδας.

Αυτό που φαίνεται να καθοδηγεί τον Φίλιππο είναι το αίμα του, το σπαταλημένο του αίμα: «το αίμα ακούγοντας ανέβηκε τα λαμπερά βουνά» (στ. 21). Το αίμα που θυσίασε στον βωμό των οραμάτων δεν του επιτρέπει την παραμονή του σε έναν κόσμο τόσο κατώτερο της θυσίας του. Απορρίπτει και καταγγέλλει την κατάσταση που επικρατεί στη μεταπολεμική Ελλάδα, απορρίπτει και καταγγέλλει τους Έλληνες που ανέχτηκαν αυτή την κατάντια. Και «ο Φίλιππος δεν θα ξανάρθει», «αμετανόητος πάντα» ανεβαίνει τα λαμπερά βουνά...

Στους στίχους 17-18 διαβάζουμε ένα δεύτερο ερώτημα:

*Ποιο είναι το δίκιο του πολεμιστή
Ο αγώνας που σε πάει σ' άλλον αγώνα;*

Δεν είναι ξεκάθαρο σε αυτό το σημείο, ποια φωνή ακούμε, του Φίλιππου ή του ποιητικού υποκειμένου. Μπορεί να είναι το σημείο εκείνο στο οποίο θα λέγαμε ότι συγχρονίζονται οι δύο

³⁸ Τ. Σινόπουλος, «Καιόμενος»: Συλλογή 1, 1951-1964, 107.

³⁹ Τ. Σινόπουλος, «Ελληνήνωρ»: ό.π., 11-12.

φωνές. Ταυτίζονται οι δύο κόσμοι, ο κόσμος των νεκρών και των ζωντανών. Το δεύτερο αυτό ερώτημα (στ.17-18) είναι εξίσου βασανιστικό με το πρώτο. Όταν οι αγώνες δικαιώνονται, τότε ο πολεμιστής συνεχίζει να αγωνίζεται («από ξεσκλάβωμα σε ξεσκλάβωμα, από το ξεσκλάβωμα της πατρίδας στο ξεσκλάβωμα του κόσμου», Γ. Ρίτσος, *Αποχαιρετισμός*). Όταν οι αγώνες έχουν αποτέλεσμα, τότε η μαχητικότητα αυξάνεται. Στην περίπτωση της Ελλάδας, οι αγώνες των παιδιών που αντιστάθηκαν κατά τη γερμανική κατοχή δεν δικαιώθηκαν, τα οράματα θρυμματίστηκαν και τον πόλεμο διαδέχτηκε ο εμφύλιος και ο ψυχρός πόλεμος. Αυτό συνέτριψε την αγωνιστικότητα ενός λαού ταλαιπωρημένου και αδικημένου. Πρόκειται για την εποχή που οι πολεμιστές έπαψαν να αγωνίζονται γιατί απογοητεύτηκαν και ακυρώθηκαν. Και οι νεκροί... οι νεκροί παρέμειναν μετέωροι διεκδικώντας τη δικαίωση που δεν ήρθε.

❖ Το ποιητικό υποκείμενο

Το ποιητικό υποκείμενο είναι «Ο Επιζών». Είναι ένα πρόσωπο όχι κατ' ανάγκην ηρωικό, αλλά ένα πρόσωπο που έτυχε να σωθεί από τον βέβαιο πνιγμό, από τον εφιάλη του Β' Παγκοσμίου πολέμου και του Εμφυλίου, στιγματισμένο από τραυματικές αναμνήσεις. Το πρόσωπο αυτό έχει την ευθύνη να μαρτυρήσει και να πει τη δική του ιστορία με τον δικό του τρόπο, όπως χαρακτήκε στη μνήμη του:

- Εδώ στοχάζομαι δεν θα ξανάρθει ο Φίλιππος
- Πολλά του τάξαμε από λάφυρα και σειρήνες
- Πού είναι το πρόσωπό σας/ το αληθινό σας πρόσωπο; Μου φώναξε
- Μαύρισε το μυαλό ένα μακρύ ποτάμι το αίμα
- Κι απόμεινα/ μονάχος περπατώντας και σφυρίζοντας/ μέσα στην κούφια Λάρισα.

Με τη χρήση α' ενικού προσώπου στον πρώτο στίχο τοποθετείται το ποιητικό υποκείμενο μέσα σε ένα «εδώ»: την «ακίνητη κοιλάδα», τη Λάρισα, τη μεταπολεμική Ελλάδα. Συστατικό στοιχείο της ποίησης του Σινόπουλου, κατά τον Κ. Φράιερ, είναι η Μνήμη που έρχεται απρόσκλητη, «γίνεται αυθαίρετη, αυταρχική, τυραννική θεότητα».⁴⁰ Το ποιητικό υποκείμενο θυμάται τον φίλο του που πέθανε. Έχει δει τον νεκρό του φίλο να επιστρέφει στη σκέψη του, στο χώρο του ονείρου, της παραίσθησης, του εφιάλη. Στον τρίτο στίχο το α' πρόσωπο ενικού («στοχάζομαι») μετατρέπεται σε α' πληθυντικού («πολλά του τάξαμε») και το ποιητικό υποκείμενο εντάσσεται σε μια ομάδα. Την ομάδα των επιζώντων Ελλήνων;

Να σημειώσουμε πως ακούει την κραυγή του νεκρού του φίλου αλλά μένει αμήχανο και αδυνατεί να απαντήσει στο ερώτημα (στ.5-6). Η επικοινωνία δεν πραγματοποιείται και το ποιητικό υποκείμενο οδηγείται αναπόφευκτα στη μοναξιά: «κι απόμεινα/ μονάχος περπατώντας και σφυρίζοντας». Η φαινομενική ανεμελιά του ποιητικού υποκειμένου («περπατώντας και σφυρίζοντας») καταργείται, αν αντιπαραβάλουμε τον στίχο με την *Έρημη Χώρα*⁴¹ του Έλιοτ: «Εγώ ο Τειρεσίας, μολονότι τυφλός, σφυρίζοντας ανάμεσα σε δυο ζωές». «Ανάμεσα σε δυο ζωές» ο Τειρεσίας στην *Έρημη Χώρα*, «ανάμεσα σε δυο ζωές» το ποιητικό υποκείμενο στο ποίημα «Φίλιππος»: τη δική του και του νεκρού του φίλου. Μετέωρος μεταξύ ζωής και θανάτου. Η μνήμη τον οδηγεί στους νεκρούς της εμπειρίας του:

⁴⁰ Κ. Φράιερ, *Τοπίο θανάτου...*, 80.

⁴¹ Ό.π., σημ. 20.

[...] ακόμα και σε αυτό το ενδιαίτημα των ζωντανών νεκρών δεν υπάρχει δυνατότητα επικοινωνίας, πράγμα που οδηγεί στη μοναξιά και την απομόνωση του κάθε ατόμου που βρίσκεται κλεισμένο στη φυλακή του ίδιου του, του εαυτού όπου η μνήμη έχει γεμίσει με νεκρούς που λαχταρούν να ζήσουν έστω και μια στιγμή μόνο στο μυαλό των ζωντανών, έστω και σε ένα μόνο ποίημα, σαν η ίδια η μνήμη να ήταν ένας Άδης, απ' όπου οι νεκροί παρακαλούν για μια σπονδή αίματος⁴².

Οι νεκροί μένουν αδικαίωτοι και γι' αυτό έχουν ανάγκη να μιλήσουν. Παρά την προσπάθεια, η επικοινωνία διακόπτεται. Η ζωή του ποιητικού υποκειμένου επηρεάζεται από την ανάμνηση των νεκρών αδικοχαμένων φίλων και το ίδιο απομονωμένο μένει μετέωρο και ανήμπορο.

Η αγωνία του ποιητικού υποκειμένου και ταυτόχρονα η θλίψη του, αποτυπώνονται στην πρόταση που επαναλαμβάνεται τρεις φορές «δεν θα ξανάρθει ο Φίλιππος». Το ρήμα σε μελλοντικό χρόνο, δηλώνει μιαν τελεσίδικη κατάσταση. Ο ήρωας που εκτελέστηκε από τους Γερμανούς⁴³ είναι πλέον νεκρός και με απόλυτη βεβαιότητα το ποιητικό υποκείμενο διατυπώνει τη συγκεκριμένη πρόταση. Με την επανάληψη τονίζεται εμφαντικά η θλίψη για την απώλεια ενός φίλου του ποιητικού υποκειμένου. Ίσως δηλώνει την απογοήτευση, που χρόνια μετά τον θάνατό του (1942) αντιλαμβάνεται τη ματαιότητα της θυσίας του. Ωστόσο κάτι κρύβεται πίσω από την επαναλαμβανόμενη φράση, πέρα από το προφανές. Η πρόταση επαναλαμβάνεται τρεις φορές και δίνει ένταση. Σε ένα δεύτερο επίπεδο θα μπορούσαμε να πούμε ότι πίσω από αυτή την πρόταση κρύβεται η αγωνία του ποιητικού υποκειμένου. Αγωνία μήπως χαθεί από τη μνήμη και τότε ξεχαστεί. Αγωνία και φόβος μήπως χαθεί στα σκοτάδια της λήθης ο νεκρός του φίλος και «πεθάνει». Βασανιστική υπήρξε η ανάμνηση της απώλειας αγαπημένου φίλου, περισσότερο βασανιστικός είναι ο φόβος της λήθης. Το ποιητικό υποκείμενο, ο επιζών που νιώθει πως έχει την υποχρέωση να κρατήσει ζωντανό στη μνήμη του τον νεκρό του φίλο, αφού καμιά σελίδα της Ιστορίας δεν έχει χώρο για τη θυσία του.

«Πρώτα πονούσα γιατί θυμόμουν, τώρα υποφέρω γιατί ξεχνάω»

Τάκης Σινόπουλος⁴⁴

❖ Η ΚΥΡΙΑ ΠΑΝΔΩΡΑ

Ο θάνατος, ο έρωτας και η μοναξιά είναι βασικοί θεματικοί άξονες στην ποίηση του Σινόπουλου. Ο έρωτας γεμίζει και αδειάζει ακατάπαυστα τη ζωή. Υπόσχεται να καταλύσει τη μοναξιά και τον θάνατο. Τελικά όμως αναπαράγει αυτά τα δύο χωρίς τέλος. Ο θάνατος του αγαπημένου προσώπου οδηγεί στη μοναξιά.

Ο Κίμων Φράιερ, αναφερόμενος στη συλλογή *Μεταίχιμο*, γράφει:

⁴² Κ. Φράιερ, *Τοπίο θανάτου...*, 12-13.

⁴³ Μ. Πιερός, *Ο χώρος και τα χρόνια...*, 31.

⁴⁴ Λεωνίδας Κύβελος, *Αλφειός*, «Η ποίηση στο μεταίχιμο», Νομαρχική Αυτοδιοίκηση Ηλείας, 1996.

Η σχέση του ποιητή με τους συντρόφους του και η σχέση του με τις γυναίκες, έχουν αυτό το κοινό χαρακτηριστικό: και με τους δύο η επικοινωνία είναι αδύνατη, γιατί το κάθε άτομο είναι απομονωμένο για πάντα στη σάρκα του και στο αίμα του, τον αρρίζωτο νου του, στην απελπιστική μοναξιά του. Ούτε το αποσυντεθειμένο, ούτε το αισθησιακό σώμα μπορούν να μας ενώσουν, μήτε ο Χάρος, μήτε η Αφροδίτη. Η στιγμή της πλήρωσης είναι μία ψευδαίσθηση. Μόνον η πληγωμένη μνήμη των ανθρώπων μένει, μετέωρη στον αιθέρα, ερημική, ακατάδεχτη, υποφέροντας, «πεθαίνοντας ο ένας το θάνατο του άλλου, ζώντας ο ένας τη ζωή του άλλου», σύμφωνα με το στίχο του Γέητς.⁴⁵

Ίσως τα πιο πάνω να εξηγούν την απρόσμενη εμφάνιση της γυναικείας μορφής στο ποίημα:

*[...] μιλώντας μόνο περί σώματος η χηρευάμενη
κυρία Πανδώρα. Πέθανε
χιτικιάρης ο άνδρας της τις μέρες του σαράντα τέσσερα.*

Η παρουσία της γυναίκας, της κυρίας Πανδώρας, μέσα σε αυτό το εφιαλτικό σκηνικό θα μπορούσε να ήταν λυτρωτική. Θα μπορούσε να αναιρέσει τον θάνατο και τη μοναξιά. Κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Ακυρώνεται κάθε ελπίδα.

Αν εξετάσουμε προσεκτικά πώς χειρίζεται τη γλώσσα ο ποιητής θα αντιληφθούμε μια παραφωνία. Ο λόγος του είναι λιτός και οι λέξεις που χρησιμοποιεί απλές, πεζές· η λόγια έκφραση «περί σώματος» ίσως χρησιμοποιείται ειρωνικά. Εξάλλου η λέξη «μόνο» προσδιορίζει θα λέγαμε αρνητικά την έκφραση. Η κυρία Πανδώρα, έχοντας βιώσει την απώλεια του συζύγου της είναι υποχρεωμένη να ζει στη μοναξιά. Αποκομμένο από τον Φίλιππο, το ποιητικό υποκείμενο καταλήγει να περπατά «μονάχο». Πρόκειται για μια βαθιά μοναξιά, μοναξιά που αγγίζει τον καθένα. Απόρροια του εφιαλτικού σκηνικού.

Εάν θεωρήσουμε ως δεδομένο ότι το ποίημα αποτελείται από σκόρπιες εικόνες της εμπειρίας του ποιητή, δοσμένες χωρίς αλληλουχία, όμως παράλληλα αλληλένδετες, ίσως να μπορέσουμε να εξηγήσουμε τη συγκεκριμένη παρουσία. Η γυναικεία μορφή και ο έρωτας, η υλική απόλαυση, είναι η επιβεβαίωση της ζωής. Άνθρωποι που ήρθαν τόσο κοντά στον θάνατο (Γερμανική Κατοχή) αναζητούν τις σαρκικές απολαύσεις, για να νιώσουν ζωντανοί.

❖ ΤΟ ΣΥΝΑΧΩΜΕΝΟ ΓΚΑΡΣΟΝΙ

Σκόρπιες αναμνήσεις που επιστρέφουν χωρίς αλληλουχία. Μια αντιπονητική εικόνα, παρμένη από χώρους τετριμμένους και καθημερινούς. Ένα γκαρσόνι, σε ένα έρημο καφενείο, συναχωμένο. Έρημο, άδειο το καφενείο και το γκαρσόνι χωρίς λόγο ύπαρξης.

❖ ΤΑ ΕΡΕΙΠΩΜΕΝΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

Τα πρόσωπα των επιζώντων. Των Ελλήνων της μεταπολεμικής / μετεμφυλιακής περιόδου. Ερειπωμένα από τον εφιάλτη που έζησαν. Ερειπωμένα είναι τα πρόσωπα που απορρίπτει ο Φίλιππος. Είναι οι Έλληνες που έπαψαν να αγωνίζονται, που προδόθηκαν και αφέθηκαν. Αποδέχτηκαν την κατάσταση που διαμορφώθηκε και αδιαφόρησαν για το χρέος τους απέναντι

⁴⁵ Κ. Φράϊερ, *Τοπίο θανάτου...*, 18.

στους αγώνες των εκλιπόντων, των νεκρών τους φίλων. Έχασαν το «αληθινό» τους πρόσωπο και βυθίστηκαν. Έρημος και ο χώρος και τα πρόσωπα.

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Συνοψίζοντας, σημειώνουμε ότι ο Σινόπουλος μεταφέρει στον «Φίλιππο, όπως και σε ολόκληρο το ποιητικό του έργο ήχους, εμπειρίες, στιγμές, εικόνες προσωπικές αλλά συνάμα και συλλογικές. Αναζητά τη λύτρωση στην ποιητική δημιουργία, λύτρωση από την ευθύνη που φέρει ένας Επιζών. Τον στοιχειώνει η αδικία και οι φωνές των νεκρών που κουβαλά μέσα του. Το έργο του λειτουργεί παρεμβατικά· παρεμβαίνει για να αποκαταστήσει την ιστορία και να τιμήσει τους άγνωστους ήρωες. Στην ουσία με το έργο του τιμά όλους εκείνους τους Άγνωστους Ελπήνορες που θυσιάστηκαν αλλά ξεχάστηκαν.